

Vahur Made
Eesti Diplomaatide Kool

Eesti ja Venemaa suhted rahvusvahelises taustsüsteemis

Välispoliitika-alane uurimus

Tallinn 2004

Käesolev uurimus on valminud vastavalt *Sihtasutuse Eesti Välispoliitika Instituut* (tellija) ja *Eesti Diplomaatide Kooli Sihtasutuse* (täitja) vahel 03.09.2004 sõlmitud lepingule. Uurimus esitatakse Riigikogu väliskomisjonile. Uurimuses käsitletud empiirilise andmestiku piirdaatumiks on 01.10.2004. Uurimuses toodud seisukohad on autori omad ja ei peegelda tingimata uurimusega seotud institutsioonide seisukohti.

Eesti Diplomaatide Kool:

Tõnismägi 2

Tallinn 15189

Eesti

Tel. 6317951

Fax 6317950

<http://www.edk.edu.ee>

Autor:

Dr Vahur Made

Eesti Diplomaatide Kooli asedirektor

E-mail: yahur@edk.edu.ee

.....

Tallinn, 01.10.2004

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Putini-Venemaa välispoliitika taustsüsteem	5
1.1 Unipolaarsus ja multipolaarsus Venemaa välispoliitikas	5
1.2 Venemaa välispoliitika väljakutsed	11
2. Venemaa suhted Euroopa Liiduga	13
2.1 Erisuhted, süsteem või erisüsteem?	13
2.2 Venemaa ja Euroopa Liidu poliitilised suhted	14
3. Eesti-Vene suhted pärast Euroopa Liidu ja NATO laienemist	17
3.1 Eesti ees seisvad väljakutsed	17
3.2 Eesti Vene-poliitika arengusuunad	18
Kokkuvõte	20
Bibliograafia	21

Sissejuhatus

Võrreldes 1990. aastate alguse ja keskpaigaga saabus Eesti-Vene suhetesse senisest rahulikum periood pärast seda, kui Euroopa Liit oli 1997. aastal esitanud Eestile liitumiskutse. Kui Vladimir Putinist sai 2000. aastal Venemaa president loobus Venemaa otsesest vastuseisust Balti riikide NATO-liikmelisusele. Optimistlikule rahvusvaheliste suhete vaateleja võis tunduda, et pärast Balti riikide formaalset liitumist NATO (29.03.2004) ja Euroopa Liiduga (01.05.2004), normaliseeruvad Balti-Vene suhted peaaegu et automaatselt. Kaovad vaenulik retoorika ja koostööpiirangud.

Paraku on pinged kahe maa vahelistes suhetes säilinud ka pärast seda kui Eestist on saanud Euroopa Liidu ja NATO liige. NATO laienemise eel (oktoobris 2003) ja järel (märtsis ja augustis 2004) on Vene õhujõud neljal korral rikkunud Eesti õhuruumi. Lisaks on Venemaa avaldanud oma pahameelt NATO õhujõudude paigutamise üle Leetu. Venemaa kaitseminister Sergei Ivanov on mitmeid kordi teatanud, et NATO hävitajate patrullimine Eesti, Läti ja Leedu õhuruumis on vastuolus terrorismi-vastase sõja loogikaga, on suunatud Venemaa vastu ning pingestab Venemaa-NATO suhteid (vt. Postimees 2004a, 2004b, 2004c).

Euroopa Liidu laienemise eel tõstatas Venemaa taas teravalt Eesti ja Läti venekeelse vähemuse teema ja sidus selle Euroopa Liidu ja Venemaa vahelise partnerlus- ja koostöölepingu (PCA) laiendamisega uutele Euroopa Liidu liikmesriikidele. PCA laiendamist võimaldav protokoll allkirjastati Euroopa Liidu ja Venemaa alalise koostöönõukogu istungil 27.04.2004, kuid see on veel Venemaa poolt ratifitseerimata.

PCA laienemisprotokolli allkirjastamisega on alates 01.05.2004 kadunud Venemaa poolt Eesti kaupadelt võetav kahekordne tollimaks. Kuid selle, nn. topelttollide süsteemi on Venemaa asendanud mittetariifsete turutõkenditega esitades Eestist Venemaale imporditavatele toidukaupadele Euroopa Liidu siseturust erinevaid tehnilisi ja kvaliteedinõudeid.

Venemaa ei varja, et soovib jätkuvalt vahet teha Euroopa Liidu, aga ka NATO, 'uutel' ja 'vanadel' liikmesriikidel. Samuti on Moskva ilmutanud soovi kasutada just Euroopa Liidu ja NATO institutsioone Eesti ja Läti poliitiliseks mõjutamiseks.

Seega, kui Eesti-Vene suhted pole 'kaksiklaaienemise' järel paranenud, siis milline on nende edasine arenguperspektiiv?

Leidmaks vastust analüüsib uurimus esmalt Venemaa asendit kaasaegsetes rahvusvahelistes suhetes. Vaadeldakse Venemaa välispoliitilise identiteedi paigutumist uni- ja multipolaarsuse teljel. Venemaa poliitika rahvusvahelistes organisatsioonides (eriti ÜROs) asetub siin võrdlusesse Vene-USA suhete arenguga (sh. Venemaa osalemine terrorismi-vastases sõjas).

Teise keskse teemana käsitleb uurimus Venemaa ja Euroopa Liidu suhete arenguperspektiive. Kas Euroopas saab olema kaks jõukeskust - Brüssel ja Moskva? Millised saavad olema nende keskuste poliitilised suhted ja kuidas need hakkavad mõjutama Eestit?

Kolmandaks analüüsib uurimus Eesti Venemaa-poliitikat olukorras, kus Eesti on Euroopa Liidu ja NATO liige. Milliseid muudatusi toob see Eesti Vene-poliitika kujundamisse? Mida on võimalik teha, et võimalikke negatiivseid arenguid peatada/nõrgendada ja positiivseid kiirendada/tugevdada?

Uurimus tugineb publitseeritud dokumentidele ning varasemale Venemaa-USA, Venemaa-Euroopa Liidu ja Venemaa-Balti riikide suhteid käsitlevatele uurimustele.

1. Putini-Venemaa välispoliitika taustsüsteem

1.1 Unipolaarsus ja multipolaarsus Venemaa välispoliitikas

Alates Külma sõja lõpust ja NSV Liidu lagunemisest on Venemaa otsinud oma välispoliitilist identiteeti. Uue identiteedi loomisel on kaasa mänginud nii ajalooliselt väljakujunenud traditsioonilised arusaamad Venemaa välispoliitilisest rollist ja asendist teiste riikide suhtes, kui ka Külma sõja järgsed kriisid ning teiste suurriikide, eriti USA reageeringud Venemaa tegutsemisele nendes kriisides.

Külma sõja periood, mil rahvusvahelistes suhetes (vähemalt näiliselt) domineeris bipolaarne maailmakord, oli Venemaa jaoks erandlik ajastu. Mitte kunagi varem ega hiljem pole Venemaa roll maailmapoliitikas olnud nii suur. Mitte kunagi varem pole

Venemaa olnud üks kahest globaalpoliitika jõukeskusest. Lisaks esindas Venemaa kommunismiideoloogiat, väidetavat alternatiivi läänelikule liberaalsele demokraatialle.

Külma sõja lõpp, esmalt NSV Liidu liitlasüsteemi ja seejärel NSV Liidu enda kokkuvarisemine, sundis Venemaad paratamatult esitama küsimuse, mis on Venemaa välispoliitilises asendis muutunud?

Venemaa jäi endiselt territooriumilt maailma suurimaks riigiks, ÜRO Julgeolekunõukogu alaliseks liikmesriigiks ja hiiglasliku tuumaarsenali omanikuks (ca 40-50% maailma tuumarelvadest). Seega oli vaid kaks Külma sõja aegset staatussümbolit – liitlasriikide süsteem ja alternatiivne ideoloogia – kas lakanud olemast või oma väärtuse minetanud. Kolm staatussümbolit olid alles ning nendele baseerus Venemaa uue välispoliitilise identiteedi rajamine. Veelgi enam, tuginedes allesjäänutele, võis loota, et tulevikus õnnestub ka kaotatud staatussümbolid kasvõi osaliseltki taastada.

Külma sõja järel rahvusvaheliste suhete analüüsis valdavaks muutunud teooria unipolaarsest maailmakorrast oli seega Venemaale vastuvõetamatu. Moskvast vaadatuna ei vastanud seisukoht, mille järgi USA oli Külma sõja nii poliitiliselt, sõjaliselt, ideoloogiliselt, moraalselt kui majanduslikult võitnud, lihtsalt tõe. Pidades silmas, et Venemaal olid endiselt alles olulised võimupoliitilised staatussümbolid, ei saanud Moskva üks-üheselt nõustuda ka väitega, et USA on ainuke suurjõud, kes võib domineerida globaalses mastaabis ja kõik ülejäänud suurriigid on seega justkui USA 'nooremad partnerid', kelle valitseda jääb see, mis USAst üle jääb.

Seega kujunes just multipolaarsest teooriast Venemaa jaoks alternatiiv Külma sõja-aegsele bipolaarsusele. Mõte, et Külma sõja järel on maailmas mitu jõukeskust (mitte kaks nagu Külma sõja ajal, aga mitte ka üks nagu väitsid unipolaarsuse pooldajad) oli Venemaa jaoks kõige paremini aktsepteeritav. Multipolaarsuse kohaselt oli Venemaa üks maailma juhtivatest 'poolustest', kõigiti võrdväärne USA, Euroopa Liidu, Hiina ja Jaapaniga. Multipolaarne positsioon oli prestiižne, unipolaarne alandav.

Multipolaarsuse kasutuselevõtt Venemaa välispoliitilise ideoloogiana ei ole iseenesest uus nähtus. Selles peegeldub igatsus ajavahemikus 1814-1914 (Viini kongressist Esimese maailmasõjani) eksisteerinud 'Euroopa kontserdi' süsteemi järele. Venemaa ajaloolise mälu jaoks oli see periood Venemaa kuldaeg. Aeg, mil Venemaa mängis vaieldamatult väga olulist rolli Euroopa poliitikas (aga sel ajal oli Euroopa poliitika ühtlasi ka

maailmapoliitika), teda austati ja temaga arvestati. Euroopa stabiilsus tugines toleaege arvumuse kohaselt jõudude tasakaalule ning ilma Venemaata oli jõudude tasakaalu saavutamine ja hoidmine Euroopas võimatu.

Multipolaarne idee (tuntud ka Primakovi doktriini nime all) arendab seega edasi Euroopa kontserdi ideed. Venemaa on jätkuvalt jõudude tasakaalu garanteerija, aga nüüd enam mitte pelgalt Euroopa raames vaid globaalsetes rahvusvahelistes suhetes. Nii nagu 'Euroopa kontsert' koosnes mitmest suurriigist, nii koosneb ka multipolaarne maailmakord mitmest suurriigist. USA ega keegi teine ei ole Venemaast parem või olulisem.

Multipolaarsus pakub Venemaale emotsionaalselt palju, kuid ei lahenda praktikas Venemaa välispoliitilist dilemmat. See saab selgeks, kui vaatleme lähemalt neid saavutusi/ebaõnnestumisi, mis multipolaarsuse ideoloogiast lähtuval Vene välispoliitikale on Külma sõja järel osaks saanud (vt. Trenin 2001).

Multipolaarsust näib kinnitavat asjaolu, et Venemaal on õnnestunud vältida enda isoleerimist lääneriikide olulistest poliitilistest ja majandusinstituutidest. Venemaa on saanud koha Euroopa Nõukogus, tal on erilepingud Euroopa Liidu ja NATOga, 2006. aastast muutub G-8 püsivaks koostöövormiks, senise G-7 asemel. Liikmelisus WTOs ning senisest veelgi tihedamad suhted NATO ja Euroopa Liiduga sõltuvad pigem Venemaa enda tahtest kui lääneriikidest. Seega on Venemaa suutnud multipolaarsuse ideoloogia kaudu kujutada rahvusvahelisi instituutid oma staatussümbolitena (Venemaale omistatud eristaatused, kaasamine organisatsioonidesse, mis siiani olid Venemaale 'suletud' jne.).

Samas on rida konkreetseid näiteid, mis kinnitavad, et klassikaline multipolaarsus kaasaegsetes rahvusvahelistes suhetes ei toimi. Eelkõige on Venemaa pidanud hoomama, et tema formaalne liikmeksolek ühes või teises olulises rahvusvahelises instituutis, ei taga Venemaale automaatselt kontrolli ei konkreetse instituutis ega selle kaudu ka maailmapoliitiliste otsustuste üle.

Drastilisim näide on ÜRO. Venemaa on ÜRO Julgeolekunõukogu alaline liige, kuid ometigi ei suuda ta takistada USA-d või teisi lääneriike sekkumast regionaalsetesse konfliktidesse viisil, mis Venemaa arvates tema huvidele ei vasta (Bosnia 1994-1995, Kosovo 1999, Iraak 2003). Veelgi enam, USA on hakanud regionaalsetes konfliktides

üha rohkem tegutsema kas üldse ilma ÜRO heakskiiduta või on vajalik heakskiit saanud tagantjärele.

Teiseks oluliseks multipolaarsuse teooriat kõigutavaks faktoriks on endiste NSV Liidu vabariikide jätkuv eemaldumine Venemaa mõjusfäärist ja nihkumine USA ja/või Euroopa Liidu mõjusfääri. Selgeks märgiks sellest on USA sõjaline kohalolek Gruusias ja Kesk-Aasias ning konkurents mida USA ja Euroopa Liit osutavad Venemaale Kaspia mere piirkonna naftamaardlate kontrollimisel. Ka Euroopa Liidu 'Uute Naabrite' poliitika annab tunnistust sellest, et laienenud euroliit ei soovi Ukraina, Valgevene, Moldova ja Lõuna-Kaukaasia riikides toimuva osas jääda passiivseks pealtvaatajaks, vaid soovib oma mõju nendes riikides jätkuvalt suurendada. Euroopa Liit on esitanud 'Uute Naabrite' poliitikaga Venemaale väljakutse ning soovib konkureerida Moskvaga mõjuvõimu pärast piirkonnas, kus viimane on traditsiooniliselt domineerinud.

Nii on 'pragmaatilised' või 'läänemeelsed' Vene poliitikud, kelle hulka tihti loetakse ka president Vladimir Putinit, pidanud tõdema, et Venemaal lihtsalt ei jätku ressursse (nii poliitilisi, majanduslikke kui inimressursse) multipolaarse ideoloogia elluviimiseks, vähemalt selle klassikalises globaalses vormis.

Et Putini presidendiks saamise järel 2000. aastal on üha rohkem hakatud rääkima Venemaa 'otsustavast pöördest Lääne suunas' (vt. näit. Wilhelmson 2004), on käesoleva uurimuse kontekstis oluline küsida, milles selline pööre väljendub ning kas see tähendab ka otsustavat lahtiütlemist multipolaarsest ideoloogiast Venemaa välispoliitikas?

Putini läänemeelne retoorika võimulesaamise järel erines oluliselt president Boris Jeltsini valitsemise lõpuaastatel domineerinud multipolaarsest Primakovi doktriinist (vt. Kononenko 2003). Veel 1999. aastal olid Venemaa ja USA/Lääne-Euroopa suhted olnud Kosovo kriisist ja NATO Jugoslaavia-vastastest pommirünnakutest tulenevalt sügavas madalseisus. 2000. aasta lõpuks ja 2001. aasta kevadeks oli olukord kardinaalselt muutunud. Juba septembriks 2001 oli Venemaa soostunud NATO idasuunalise laienemise teise lainega, sh. Balti riikide vastuvõtmisega NATOsse. 11. septembri 2001 terrorirünnakud New Yorgis ja Washingtonis võeti Moskvast vastu ülimalt USA-meelsete avaldustega (Utkin 2002: 482-523). Venemaa 'avas' Kesk-Aasia riigid USA sõjaväebaasidele võimaldamaks ameeriklastel rünnata Talibani režiimi Afganistanis (ja likvideerimaks sellega olulisimat ohtu Venemaa sõjalis-poliitilisele kohalolule Kesk-

Aasias). Moskva liitus ka USA poolt välja kuulutatud terrorismivastase sõjaga nähes selles head võimalust hankida enda sõjale iseseisvust taotleva Tšetšeenia vastu rahvusvahelist tunnustust (vt. Malašenko/Trenin 2002). Esmakordselt hakkas Vene välispoliitika avaldama tundemärke, et ta tunnustab unipolaarset maailmakorraldust.

Märtsis 2003 puhkenud Iraagi sõda ning sellele eelnenud suurriikidevahelised läbirääkimised viisid Vene-USA suhted mõneks ajaks taas madalseisu (Venemaa kindlaksjäämine seisukohale, et Iraagi vastase sõja algatamiseks on vaja ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooni, Vene-Saksa-Prantsuse koostöö alternatiivina USA juhitava koalitsiooni sõjapidamisele Iraagis). Suhete paranemine toimus aga üsna peatselt, 2003.a. sügise ja 2004. aasta kevade jooksul. Olulise märgina tasub osundada Venemaa vastutulekut USAle ÜRO Julgeolekunõukogus, kus mais 2004 võeti vastu resolutsioon 1546, mis võimaldas võimu üleandmise Iraagi ajutisele valitsusele ning samas legitimeeris USA, Suurbritannia ja teiste 'terrorismivastase koalitsiooni' vägede viibimise Iraagi territooriumil. Ühtlasi võttis Putin päevakorrast maha Venemaa nõuded Iraagi võlgade ja Vene firmadele kuulunud naftakontsessioonide osas.

Uus samm Vene-USA liitlassuhte arendamisel astuti septembris 2004, pärast Beslanis, Põhja-Osseetias, toimunud ohvriterohket pantvangikriisi. USA president George W. Bush teatas, et tema riik seisab terrorismivastases sõjas Venemaaga 'õlg õla kõrval'. Kui kriisi järel Venemaa kaitseminister Sergei Ivanov ja hiljem ka president Vladimir Putin teatasid, et Venemaa võib terrorismi vastuase võitluse kanda ka väljapoole Venemaa piire, siis USA ei protesteerinud.

Seega võib väita, et Venemaa välispoliitikas on Putini võimuoleku jooksul tõepoolest toimunud muudatus. Senisest klassikaliselt multipolaarse maailmanägemuse rõhutamisest (Primakovi doktriinist) on loobutud ja unipolaarsusel on Moskva jaoks täiesti oma koht olemas. Näib, et Moskva on soostumas USA unipolaarse asendiga globaalsel tasandil ja liigub selles suunas, et tulla vastu USA soovile reformida ÜRO rolli rahvusvahelistes suhetes. Moskva senine positsioon, et rahvusvaheline sekkumine regionaalsetesse konfliktidesse peab tingimata olema sanktsioneeritud ÜRO poolt, hakkab tõenäoliselt järk-järgult muutuma ning asendub Washingtonile meelepärasema visiooniga, mille kohaselt on aktsepteeritav ka olukord, kus USA (või Venemaa) poolt langetatud sõjalise interventsiooni otsuse kiidab ÜRO heaks *post factum*.

Head, isegi liitlassuhted, USAga on Putini jaoks uudne ja paljulubav projekt. Kasutades ära olukorda, kus USA positsioon nii Iraagis kui Afganistanis muutub üha keerulisemaks ja lahingutes hukkunud USA sõdurite arv järjest kasvab (septembris 2004 oli see ületanud juba 1000 langenu piiri), üritab Putin juurutada uut Vene-USA suhete traditsiooni. Tunnustades väliselt USA liidripositsiooni, on Putin hankimas Venemaale terrorismivastases sõjas osaleva suurriigi staatust. Venemaa ei osale tingimata USA juhitud koalitsioonides, kuid peab oma 'terrorismivastast' sõda. Nagu märgib Soome Välispoliitika Instituudi uurija Hiski Haukkala, on Beslani pantvangikriisi järel Venemaa väide, et 'tšetšeenid on terroristid' muutunud maailma, eelkõige USA, jaoks 'salongikõlblikuks'. Euroopa Liidul on üha raskem nõuda Moskvalt Tšetšeenias demokraatlikku ja inimõigusi järgivat poliitilist lahendust. Maailm ei kõnele enam tšetšeenidega, vaid Putiniga tšetšeenidest (Haukkala 2004). Putini järgmiseks välispoliitiliseks eesmärgiks on, et Venemaa sõjaline sekkumine väljaspool oma piire muutuks maailma jaoks samavõrd 'salongikõlblikuks' nagu USA sõjategevus teistes riikides.

Huvi liitlassuhte vastu on kahepoolne. Bushi administratsioon on pettunud 'Vanas Euroopas', eriti Prantsusmaas, Saksamaas ja Hispaanias. 'Uus Euroopa' on aga sõjaliselt äärmiselt nõrk ja USAle olulistest regioonidest geograafiliselt liiga kaugel (Ulrich 2004). Nii tõuseb Venemaa väärtus USA silmis. Venemaa on tuumariik, tavarelvastuselt ja inimressurssidelt kaugelt üle mis tahes uuest NATO liikmesriigist Ida- ja Kesk-Euroopas. Lisaks pakub Venemaa USAle ligipääsu Kesk-Aasiasse. Carnegie' Fondi Moskva keskuse uurija Maria Lipman leiab siinjuures, et USA toetus Venemaale ei piirdu üksnes George W. Bushi administratsiooniga. Kui demokraatide presidendikandidaat John Kerry peaks Bushi asemel Valgesse Majja asuma, jätkuks USA Venemaa-poliitika enam-vähem muutumatul kujul. Lipman ennustab, et Kerry hakkab Tšetšeenias veel vähem rääkima kui Bush (Trenin 2003, Lipman 2004a, 2004b).

Aktsepteerides küll USA puhul unipolaarset lähenemist on Putin asunud sisuliselt Primakovi doktriini uuendama ja katsetab välispoliitilise lähenemisega, mida võiks nimetada 'valikuliseks multipolaarsuseks'. Multipolaarsuse idee pole Vene välispoliitikast kadunud. Selle emotsiaalne külgetõmbejõud on siiani alles ning võimaluse korral naaseb Venemaa ikka ja jälle multipolaarsuse juurde. Eelkõige lähtub Venemaa

multipolaarsest ideoloogiast oma suhetes Euroopa Liiduga, kuivõrd ta on veendunud, et Euroopa poliitikas pole üheselt määratletavat hegemooni välja kujunenud. USA pole kindel, kas soovib Euroopas jätkuvalt juhirolli etendada, Euroopa Liit pole kindel, kas suudab end Euroopas lisaks majanduslikule ka poliitilise liidrina kehtestada. Venemaa on kindel, et lääneriikide ebakindlust saab ära kasutada enda Euroopa-positisioonide tugevdamiseks.

Eesti seisukohalt on kujunemas küllaltki keeruline rahvusvaheline olukord. Pole selge kui kaugele võib minna Vene-USA terrorismivastane koostöö. Kas kaks Külma sõja aegset vastast on ikkagi leidnud *ühise* vaenlase (kui praegu asetleidvas terrorismivastases sõjas ongi üldse täpselt võimalik vaenlast defineerida), või mõistavad nad mõne aja pärast, et peavad sõda erinevate vaenlastega erinevate eesmärkide nimel? Tulevased arengud (sh. USA presidendivalimised 2004.a. sügisel) peavad näitama, kas tekkiv liitlassuhe hakkab meenutama Teise maailmasõja-aegset. Kas lisaks väidetavalt ühisele vaenlasele hakkab Venemaad ja USA-d siduma veel ka midagi muud?

Unipolaarse pinna all edasi kestev Venemaa valikuline multipolaarsus ei luba ennustada probleemidele Balti-Vene suhetes kiireid positiivseid lahendusi.

1.2 Venemaa välispoliitika väljakutsed

Mis siis on kokkuvõtlikult need lähtekohad, millest Venemaa praegune president Vladimir Putin juhindub viies ellu Venemaa välispoliitikat, sh. suhteid Eesti ja teiste Balti riikidega?

1. Putin mõistab, et **klassikalise multipolaarsuse aeg on Vene välispoliitika jaoks läbi**. Multipolaarsuse idee ühene rõhutamine kõikjal ja kõiges toob välispoliitilisi tagasilööke. Külma sõja järgsed regionaalsed konfliktid, eriti endise Jugoslaavia territooriumil ja Iraagis, on tõestanud, et Venemaa riskib oma välispoliitilist prestiiži minetada, kui väga selgelt ja üheselt rõhutab multipolaarset positsiooni ja vastandab end USAle.

2. **Venemaa tunnustab USA-d unipolaarse liidrina.** Putin mõistab, et Venemaal pole ressursse võistlemaks USA-ga globaalsel tasandil. Samuti tunnetab Putin, et USA pole enam ammugi Venemaa kõige ohtlikum konkurent maailmapoliitikas. Islami surve, samuti Hiina kasvav võimsus on kaugelt olulisemad ohud. Putin mõistab, et Venemaa võib, saab ja peab olema liitlассuhetes USA-ga isegi siis, kui see ei meeldi teatud osale Venemaa poliitikutest ja sõjaväelastest.
3. **Kujunev Vene-USA liitlассuhe sarnaneb Teise maailmasõja-aegse NSV Liidu-USA liitlассuhetega.** Rahvusvahelise terrorismi näol on näiliselt leitud ühine vaenlane. Selle ebamäärase vaenlase vastu võideldes maheneb kahe suurriigi vastastikkune retoorika. Ollakse valmis astuma samme, mis senise võistluse ja konfrontatsiooni taustal näivad suurte järeleandmistena, laialdase koostööna ja pretsedenditu lähenemisena.
Samas ei ole Vene-USA 'uute' suhete taga ka midagi muud lisaks ühisele vajadusele legitimeerida sõjalisi interventsioone Iraagis ja Tšetšeenias. Seetõttu pole tekkiv liit püsiv ega pikaajaline, vaid olemasolevad erimeelsused kerkivad varem või hiljem taas pinnale. Eesti seisukohalt on keskne küsimus see, millise parktilise vormi võtab Venemaa soov võidelda terroristidega väljaspool oma piire? Kas lisaks Tšetšeenia küsimusele suunatud rahvusvahelise kriitika vaikimisele toob see endaga kaasa ka Venemaa ja USA vahelise kokkuleppe mõjusfääride jaotamise (riigid, kus terroristide vastu võitleb USA, ja riigid, kus seda teeb Venemaa)? Venemaa sooviks on tõenäoliselt panna seisma USA 'sisseimbumine' endise NSV Liidu liiduvabariikidesse. Seetõttu on näiteks Lõuna-Kaukaasias, eriti Gruusias, toimuv lakmuspaberiks Vene-USA suhete edasisele arenemisele. Ka Venemaa valmisolek või keeldumine saata vägesid USA juhitud koalitsioonide täienduseks Iraaki ja Afganistani peab näitama, kui kaugelt on Moskva valmis minema liitlассuhete arendamisel USA-ga.
4. Kuigi Putin on loobunud/loobumas klassikalisest multipolaarsusest suhetes USA-ga, näeb ta **multipolaarsuses parimat mehhanismi Venemaa suhete arendamisel Euroopa Liiduga.** Putin püüab veenda oma kaasmaalasi, et Venemaa peaks tegema Euroopa Liiduga senisest tihedamat majanduslikku ja tehnilist koostööd. Samas on Putinil võimalus multipolaarsest ideoloogiast lähtuvalt arendada Euroopa Liiduga ka

poliitilist ning julgeolekualast koostööd väites, et Euroopa julgeoleku tagamisel ning Euroopat puudutavate poliitiliste otsuste langetamisel on Venemaa roll võrdne Euroopa Liidu omaga. Esitledes Venemaad eraldi 'poolusena' Euroopa poliitikas, on Putinil võimalus taotleda Venemaa ja Euroopa Liidu erisuhteid, sh. ühist otsustusmehhanismi CFSP ja ESDP raames.

2. Venemaa suhted Euroopa Liiduga

2.1 Erisuhted, süsteem või erisüsteem?

Multipolaarsest ideoloogiast lähtuva Venemaa suhteid Euroopa Liiduga on 1990. aastatest alates iseloomustanud konflikt, mis tuleneb vastastikkuse koostöö vormi erinevast mõtestamisest.

Venemaa seisukohast on tema suurus ja roll Euroopa poliitikas, eriti sõjalisest aspektist vaadatuna, piisavaks põhjenduseks nõudele seada Euroopa Liiduga sisse erisuhted. Venemaa välispoliitikas on tugevalt juurdunud arusaam, et Venemaa näitaks end teistele suurriikidele nõrgana, kui soostuks tegema rahvusvahelist koostööd üldistel alustel. See, et Venemaa puhul kehtivad erandid, sh. mitmesugused erikohtlemise variandid on Moskvast vaadatuna normaalne asjade käik, mitte privileeg või juhus.

Nii käsitletakse Venemaa välispoliitika tegijate poolt tihti seda, kui Venemaa peab taotlema mõne rahvusvahelise organisatsiooni liikmestaatust üldiste reeglite alusel Venemaad ja tema suurriikliku positsiooni alandavana (näit. praegu käimasolevad WTO läbirääkimised). Samas kui Venemaa kutsumine rahvusvahelise organisatsiooni liikmeks ja seal talle eristaatuse andmist (näit. NSV Liidu/Venemaa liikmelisus ÜROs, OSCEs, G-8 grupis jne.) on Venemaa seisukohalt viis, mis langeb kokku Venemaa suurriikliku rolliga maailmapoliitikas.

Alates 1990. aastate keskpaigast, kui Euroopa Liit ja Venemaa hakkasid oma suhteid viima konkreetsele lepingulisele alusele, on Moskvast lähtunud arusaamast, et need

lepingud¹ kujutavad endast Venemaale osaks saanud enamsoodustussuhteid Euroopa Liiduga. St. privileegi, mille Euroopa Liit on andnud Venemaale sellepärast, et Venemaa on Euroopa Liidu 'eriline' naaber ning lisaks veel omaette jõukeskus Euroopa poliitikas (Baranovsky 1997, 2002, Mouritzen 1998, Knudsen 1999)

Euroopa Liidu lähenemine Venemaaga tehtavale koostööle on täpselt vastupidine. Venemaaga sõlmitud koostöölepinguid ei käsitleta Brüsselis lepingutena, mis kehtestavad erisuhted Euroopa Liidu ja Venemaa vahel. Euroopa Liidu arvates ei sea need lepingud Venemaad teiste Euroopa Liidu lepingupartneritega eelistatud olukorda. Euroopa Liidu koostöö Venemaaga lähtub soovist mõjutada Vene ühiskonda, muuta seda demokraatlikumaks, jõukamaks ja avatumaks. Eriti just see viimane taotlus on Venemaal tekitanud tugevat vastureaktsiooni. Euroopa Liidu-poolseid demokratsiseerimistaotlusi mõistetakse Moskvast üheselt kui Euroopa Liitu kuuluvate suurriikide, eriti Saksamaa, katset kehtestada Venemaal oma poliitilist mõjuvõimu ning sekkuda Venemaa võimude poliitikasse (Haukkala 2000, Haukkala 2001, Haukkala/Medvedev 2001, Moshes 2003).

Putin käsitleb Euroopa Liitu kui Euroopa juhtivat majandusvõimu. Samas oleks ilmne liialdus väita, et Venemaa ja Euroopa Liidu suhted on liikumas mingi süsteemse mudeli suunas. Esiteks pole Euroopa Liit endale veel selgeks teinud, millist süsteemset mudelit ta näha sooviks oma suhetes Venemaa ning teiste nn. Uute Naabritega. Sh. kas Venemaale pakutakse mingit erisüsteemi või pakub Euroopa Liit kõigile oma naabritele standardset süsteemipõhist koostöövormi.

Teiseks on Venemaa poliitiline eliit veel kaugel sellest, et tal oleks ühene visioon, millise vormi peaks võtma koostöö Euroopa Liiduga. Kas Venemaa üldse soovib

2.2 Venemaa ja Euroopa Liidu poliitilised suhted

Vaadeldes Venemaa ja Euroopa Liidu poliitilisi suhteid, saame kardinaalselt erineva pildi sellest, mis avaneb majandus- ja tehnilise koostöö vaatlemisel. Poliitiline koostöö Euroopa Liiduga on Venemaa jaoks hetkel see valdkond, kus Venemaal on kõige suuremad võimalused tulevasi väljundeid kujundada. Poliitilistes suhetes Euroopa

¹ NSV Liidu ja Euroopa Ühenduse Kaubandus- ja Koostööleping kehtis 1990-1999. Praegu kehtib Euroopa Liidu ja Venemaa Partnerlus- ja Koostööleping (EU-Russia Partnership and Cooperation Agreement, 1997-

Liiduga lähtub Venemaa kindlalt multipolaarsusest ning pole kahtlust, et ka president Putini jaoks on multipolaarsus siin ainus aktsepteeritav lähenemisviis. Miks?

Venemaa alles mõtestab enda jaoks Euroopa Liidu poliitilist olemust. Olles seotud traditsioonilise reaalspoliitilise lähenemisega rahvusvahelistele suhetele, mille kohaselt need suhted toimivad üksnes ja ainult riikidevahelistena, otsib Venemaa vastust küsimusele, kuivõrd on Euroopa Liidu näol tegemist riikliku moodustisega, kellega saaks rahvusvaheliselt ka suhelda kui riigiga.

Euroopa Liit siin Venemaale just suurt abi ei paku. Vaidlused selle üle, kas Euroopa Liit peaks liikuma föderaalset suunas või jääma peamiselt majanduskoostööle keskendunud riikide liiduks kestavad edasi ja pole näha, et need hakkaksid jõudma mingile üldaktsepteeritud tulemusele. Uute liikmesriikide astumine Euroopa Liitu 2004. aasta mais ja lähiaastatel toimuvad uued laienemised annavad alust arvata, et riikide iseseisvust ('isamaade Euroopa') rõhutav suund jääb prevaleerima ning ühise riigina tegutsevat Suurt Euroopat ei teki.

Euroopa Liidu riikide koostöö välis-, julgeoleku- ja kaitseküsimustes on viimase aastakümne jooksul, eriti pärast 1999. aastat küll kiiresti arenenud, kuid on klassikalise riikidevahelise välispoliitikaga võrreldes ikkagi veel vägagi embrüonaalsel tasemel. Euroopa Liidu liikmesriikidel on Venemaaga suhtlemisest väga erinevad ajaloolised kogemused. Otsesteks Venemaa naabriteks on vaid Soome, Balti riigid ja Poola. Seega on selge, et visioonid millistena Euroopa Liidu ja Venemaa suhteid soovitakse näha on liikmesriigiti äärmiselt erinevad. See muudab ka Euroopa Liidu ühise Venemaa-suunalise välispoliitika väljatöötamise ja elluviimise keeruliseks.

Euroopa Liidu ebaselge asend Euroopa poliitilisel maastikul loob Venemaa jaoks eelkõige kolm võimalust:

Esiteks, **Venemaal on võimalus esitada end Euroopa Liidule alternatiivse jõukeskusena Euroopas, ühena kahest Euroopa 'poolusest'** Seda lähenemist toetab tegelikult ka Euroopa Liit. Nii Euroopa Komisjon kui euoliidu liikmesriigid seisavad vastu ideele, et Venemaa võiks lähemas või isegi keskpikas tulevikus liituda Euroopa Liiduga. Teisalt viljelevad paljud Euroopa Liidu liikmesriigid, eelkõige Saksamaa, Prantsusmaa, Suurbritannia, Itaalia, aga ka Skandinaaviamaad ideed, mille kohaselt

2007) - http://europa.eu.int/comm/external_relations/ceeca/pca/pca_russia.pdf.

Venemaad ei saa isoleerida Euroopa asjadest, kuna temaga peab tegema koostööd globaalse poliitika raames².

Teiseks, omades sisuliselt Euroopa Liidu tunnustust oma 'pooluselisele' staatusele Euroopa poliitikas, ja kasutades ära Euroopa Liidu koostöö nõrku külgi, eriti liikmesriikide erinevust ja omavahelist konkurentsi, **on Venemaal võimalus mõjutada ka Euroopa Liidus toimuvaid laienemisejärgseid protsesse**. Eelkõige üritab Venemaa saavutada seda, et Euroopa Liidu juhtivad liikmesriigid, eriti suurriigid ja netomaksjad, tunnustaksid, et Venemaal on oma spetsiifilised probleemid, sh. Balti riikidega seotud. Nii tekib Venemaal võimalus Euroopa Liidu ühtsust eirata ning arendada erilaadilisi suhteid erinevate Euroopa Liidu liikmesriikidega. Hoides sõbralikke suhteid Euroopa Liidu suurte liikmesriikidega teab Venemaa, et Brüssel ei sekku, kui tekivad probleemid ja vaidlused väikeste liikmesriikide, sh. Eestiga.

Kolmandaks, **Venemaale jääb teoreetiline võimalus taotleda aktiivset osalust CFSPs ja ESDPs**. Praegu käimas olevad muudatused transatlantilises julgeoleku-alases koostöös Euroopa Liidu ja USA vahel jõuavad mingis etapis probleemini, kuidas defineerida Venemaa roll Euroopa julgeoleku-alases koostöös. On võimalik, et just CFSP/ESDP osutub siis parimaks institutsionaalseks vahendiks, kuidas vältida Venemaa eemalejäämist Euroopa julgeolekpoliitilisest otsustusprotsessist (vt. ka Trenin 2000, Bengtsson 2004).

² Euroopa Liidu ja Venemaa suhteid mõjutavad väga olulisel määral ka Venemaa naftatarned Lääne-Euroopa riikidele, eriti Saksamaale ja Prantsusmaale. Lääne-Euroopale on oluline, et Venemaa riiklus oleks stabiilne ja tagaks katkematud naftatarned. Külma sõja perioodist on Lääne-Euroopal kogemus, et ka ebademokraatliku ja autoritaarse Venemaaga saab teha edukat naftaäri. Praegu vaatlevad Lääne-Euroopa riigid küll murega Putini juhitud Venemaa muutumist üha autoritaarsemaks. Euroopa Liidu huvides on saavutada Venemaast sõltumatu ligipääs Kaspia mere piirkonna naftamaardlatele, mis omakorda eeldab väga tihedat ja kaugeleminevat koostööd Türgi ja Lõuna-Kaukaasia riikidega. Kuid niikaua, kui Venemaa naftatarnetele alternatiiv puudub, ei ole Euroopa Liit kunagi valmis minema Venemaaga viimase ebademokraatlike arengute tõttu kritiseerivast retoorikast kaugemale. Et Venemaa jaoks on Euroopa Liidust saadavad naftatulud omakorda elulise tähtsusega, ei ole ka Moskval võimalik oma suhteid Brüsseliga oluliselt halvendada. Venemaa-Euroopa Liidu 'naftatasakaal' tagab seega nii sotsiaalmajanduslike kui poliitiliste integratsiooniprotsesside jätkumise isegi siis kui Venemaa siseriiklik areng peaks kalduma senisest veelgi rohkem autoritaarsuse suunas.

3. Eesti-Vene suhted pärast Euroopa Liidu ja NATO laienemist

3.1 Eesti ees seisvad väljakutsed

Arendades oma suhteid Venemaaga Euroopa Liidu ja NATOga liitumise järel peab Eesti arvestama, et hetke rahvusvaheline olukord pole 'kaksiklaienemise' järel mitte stabiliseerunud, vaid et käivitud on uus muutuste protsess. Eesti jaoks tähendab see ühest küljest suuri võimalusi. Kui Eesti suudab selles muutuste protsessis osaleda ja seda mõjutada, võib loota, et kvalitatiivne tasand, milleni Euroopa Liidu/NATO ja Venemaa suhted jõuavad, vastavad ka Eesti huvidele.

Samas on ka oht, et Eesti ei suuda käimasolevas muutuste protsessis piisavalt aktiivselt osaleda. Selle tulemuseks võib olla Eesti marginaliseerumine Euroopa Liidu sees ja jätkuv bilateraalne konflikt Venemaaga³.

Euroopa Liidu tasandil peab Eesti enda jaoks mõtestama edasise Venemaaga suhtlemise vormi ja viisi. Nii poliitilised kui mittepoliitilised suhted peavad hakkama arvestama Eesti Euroopa Liitu kuulumise reaalsusega, sellega, et Euroopa Liit on 'süsteem', mille raames Eesti ja Venemaa suhted toimivad, mitte nende suhete üks aspekt.

Venemaa on praegu aktiivselt testimas Euroopa Liidu ja NATO laienemisejärgset käitumist ja Balti riigid on just selleks piirkonnaks, kus Venemaa saab kõige paremini otsustada mõlema laienenud institutsiooni reaktsioonide üle. Venemaa soovib 'kaksiklaienemise' järel proovida, kas Euroopa Liidu ja NATO suured liikmesriigid on valmis Balti riikide kaitseks Venemaa vastu välja astuma või on valmis pidama neid jätkuvalt probleemseteks perifeerseteks väikeriikideks, kelle pärast 'suurt pilti' (koostööd Venemaaga) ohtu ei seata. Seega, hetkel pannakse paika Balti-Vene suhete raamistikku järgmisteks aastakümneteks.

³ Selles uurimuses ei käsitleta lähemalt Vene-Balti konflikti olemust ja arengut. Venemaa suhtumist Balti riikidesse kirjeldavad põhjalikult näiteks Konstantin Voronovi ja Dmitri Trenini kirjutised (Trenin 1997, Voronov 2002). Voronov toob välja peamised probleemid, mida Venemaa Balti riikides näeb, alates vene vähemuse staatusest, kuni Balti riikide läänemeelse poliitikani. Ühtlasi toob Voronov välja ka Venemaa seisukoha, et Leedut peaks Venemaa kohtlema tunduvalt soosivamalt kui Eestit ja Lätit. Trenin väljendab liberaalset välispoliitilist suundumust kirjutades, et Venemaa peab suhetes balti riikidega minema konfrontatsioonilt üle koostööle ning otsima üha laiemaid koostöösidemeid kogu Läänemere piirkonnaga. Detailse ülevaate Venemaa positsioonidest seoses Balti riikide astumisega NATOsse annavad oma artiklites Mark Kramer ja Konstantin Khudoley/Dmitri Lanko (Kramer 2003, Khudoley/Lanko 2004).

3.2 Eesti Vene-poliitika arengusuunad

Eesti võimalikud sammud antud olukorras oleksid järgmised:

- **Eesti peaks loobuma kahepoolsetest kõrgpoliitilistest suhetest Venemaaga.** Eesti riikluse seisukohalt oluline suhtlemine Venemaaga peab toimuma läbi Euroopa Liidu, kusjuures Eesti-Vene suhete reeglistik pannakse paika Euroopa Liidu institutsioonide vahendusel ja aluseks võttes Euroopa Liidu poliitika. Venemaa peab mõistma, et kahepoolsed poliitilised suhted Balti riikidega on asendunud Euroopa Liidu-Venemaa suhetega, mis omakorda tuginevad Euroopa Liidu Ühisele Välis- ja Julgeolekupoliitikale (ÜVJP=CFSP) ja Euroopa Julgeoleku ja Kaitsepoliitikale (EJKP=ESDP). Et see teostuks, peaks Eesti tegema olulise pöörde oma senises europoliitikas ning hakkama rõhutama Euroopa Liidu arengus föderalistlikke tendentse selle asemel, et rõhuda riikliku suveräänsuse ('isamaade Euroopa') põhimõtetele. **Eesti peab väga oluliselt panustama CFSP/ESDP otsustusmehhanismide arengusse ning tegema sellest valdkonnast oma europoliitika peamise prioriteedi.** Mida tugevam on CFSP/ESDP, mida selgemad tema eesmärgid ja efektiivsemad otsustusmehhanismid, seda kergem on Eestil vältida olukordi, kus ta konflikti korral Venemaaga oma Euroopa Liidu partneritelt toetust ei saa.
- **Eesti peaks tooma väga aktiivselt ja jõuliselt Eesti-Vene ja Balti-Vene kahepoolseid probleeme Euroopa Liidu institutsioonide päevakorda.** Demokraatia olukord Venemaal, genotsiid ja inimõigused Tšetšeenias, soome-ugri hõimurahvaste olukord Venemaal, Vene naftaveod Soome lahes, Peterburi linna ja Leningradi oblastisse rajatud uute Vene naftasadamate saaste, Sosnovõi Bori tuumaelektriijaam jne. on probleemid, millele Eesti peab jätkuvalt juhtima Euroopa Liidu tähelepanu. Lahendusi nendele probleemidele on võimalik saavutada ainult läbi Euroopa Liidu-Venemaa suhete.
- **Eesti poliitiline eliit peab endale täpselt selgeks tegema, mida konkreetset soovime saavutada, kui kinnitame, et Venemaa on vastutav NSV Liidu**

Baltikumi-poliitika eest? Kui Venemaa tunnustab, et NSV Liit okupeeris Balti riigid, mis siis sellele peaks järgnema? Eestivenelaste väljaränne Venemaale? Ebareaalne. Petserimaa ja Narva-taguse tagastamine Venemaa poolt Eestile? Ebareaalne. Venemaa poolt Eestile makstavad suured rahalised kompensatsioonid? Jällegi ebareaalne. Venemaa-poolne vabandus seevastu oleks, vähemalt teoreetiliselt, reaalne. Kuid ka siin tuleks vältida bilateraalseid lahendusi. Kasutades Euroopa Liidu institutsioone ja sidudes Venemaa ja Baltikumi kahepoolseid probleeme Euroopa lähiajaloo üldise kontekstiga, on reaalsem jõuda nii Balti riike kui Venemaad rahuldava kompromisslahenduseni. Näiteks Euroopa Parlamendi deklaratsioonini, mis mõistaks hukka Ida-Euroopa sovjetiseerimise ja Balti riikide okupeerimise NSV Liidu poolt, välistaks süü kandumise tänasesse päeva ning kutsuks Euroopa Liitu mittekuuluvaid Euroopa riike, sh. Venemaad, deklaratsiooniga ühinema.

- **Eesti peaks Euroopa Liidu riikidele aktiivselt tutvustama oma lähiajalugu.** Ainult nii on võimalik vähendada nende Venemaa-poolsete süüdistuste kandepinda Euroopas, mis suunatud Eestis elava vene vähemuse staatuse ning Eesti 'natsismimeelsuse' kritiseerimisele⁴. Vabariigi Valitsus peaks rahaliselt toetama Eesti lähiajalugu tutvustavate teoste publitseerimist Euroopa juhtivate kirjastuste. Oluline on siinkohal saavutada Eesti ja teiste Euroopa riikide, sh. Venemaa, ajaloolaste koostöö ja Eesti ajaloo paigutamine Euroopa lähiajaloo üldisesse konteksti.
- **Eesti peaks omalt poolt pakkuma Euroopa Liidule välja initsiatiive koostööks Venemaaga, sh. Põhjadimensiooni ja Uute Naabrite programmi raames⁵.** Nii Euroopa Liidu naabruspoliitika kui ka Põhjadimensioon pakuvad selleks juba eksisteerivat raamistikku. Halvim oleks see, kui Eesti jääks üheks väheseks Euroopa

⁴ Eriti just venekeelse elanikkonna staatuse küsimuses oleks Eestil oluline tutvustada Euroopa Liidu liikmesriikidele neid edusamme, mis Eestis integratsiooni alal on tehtud, viidata uurimustele, mis näitavad, et etniliste gruppide vaheline pinge Eestis on taasiseseisvuse perioodi jooksul järk-järgult vähenenud ning et integreerumisprotsess oleks kiirem, kui Venemaa ei kasutaks vene vähemuse temaatikat enda välispoliitilistes huvides surve avaldamiseks Eestile (vt. näiteks Simonsen 2001, Aalto 2003).

⁵ Põhjadimensioon kujutab endast sisuliselt Soome Venemaa-poliitikat, mida viiakse ellu Euroopa Liidude egiidi all. Soome tunneb eelkõige huvi Peterburi ja Loode-Venemaa vastu. Rootsi on Põhjadimensiooni raames arendanud Kaliningradi oblastit puudutavaid projekte. Kuivõrd Põhjadimensiooni rahastatakse eelkõige Soome ja Rootsi riigi eelarvest, on vähetõenäoline, et see algatus kaoks Uute Naabrite poliitika käivituses (vt. Haukkala 2002, Haukkala/Moshes 2004). Seega seisab Eestil tegelikult ees kahe idasuunalise tegevusplaani väljatöötamine: Venemaa-suunaline tegevusplan, mis paigutuks Põhjadimensiooni algatuse raamidesse ning 'väikeste' Uute Naabrite (Ukraina, Valgevene, Moldova, Lõuna-Kaukaasia riigid) suunaline tegevusplan, mis paigutuks Uute Naabrite algatuse raames.

Liidu riigiks, kes Venemaaga tehtava koostöö vastu huvi ei tunne ega omapoolseid initsiatiive ei paku. Võimalusi pakuvad nii Põhjadimensioon kui Uute Naabrite programm. Eesti peaks välja pakkuma uusi koostööprogramme mõlema initsiatiivi raames.

Põhjadimensioon pakub võimaluse Eesti Venemaa-suunaliste initsiatiividega Euroopa Liidu tasandile tulla. Eesti riik peaks leidma raha, mille abil viia Venemaal ellu Euroopa Liidu egiidi all toimivaid Eesti algatusi. Lisaks peaks Eesti koostöös Soome ja Rootsiiga soosima eestlastest ekspertide töötamist erinevate Põhjadimensiooni algatuste raames.

Kokkuvõte

Eesti liitumine Euroopa Liidu ja NATOga ei ole lahendanud probleeme Eesti-Vene suhetes. Veelgi enam, ei liitlassuhe USAga ega koostöö Euroopa Liidu riikidega paku Eestile üheselt positiivset ja stabiilset perspektiivi suhete arendamisel Venemaaga. USA ja Venemaa on tihendamas oma liitlassuhteid terrorismivastases võitluses. Euroopa Liidu liikmesriikidel on ajaloost ja strateegilistest, sh. majanduslikest huvidest lähtuvalt teineteisest üsna erinevad suhted Venemaaga. Seega ei saa Eesti praegu välistada, et Venemaa kasutab NATO või Euroopa Liidu liikmesriikide ja institutsioonide survet Eestile küllaltki edukalt oma poliitiliste eesmärkide saavutamiseks.

Eelöeldust tulenevalt soovitab käesolev uurimus Eesti välispoliitika kujundajatele ja praktilistele elluvijatele:

1. **Eesti peaks loobuma tõrjuvast suhtumisest CFSP/ESDPsse⁶** ning mitte nägema selles konkurenti NATOle. Loomulikult on Eestil võimalik olla CFSP/ESDP (ja sealtkaudu ka Euroopa Liidu ühtse Venemaa-poliitika) arendamisel passiivne ja selle poliitikavaldkonna puudujääkide kritiseerimisega piirduv liikmesriik. Kuid millised

⁶ 'Euroopa Liidu ÜVJP ning ÜJKP raames tehtav koostöö ja selle edasine kujundamine Euroopa tasandil peab toimuma viisil, mis välistab NATO raames tehtava kaitsekoostöö dubleerimise ning toetab transatlantilist koostööd'. (Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alused 2004 - http://www.vm.ee/est/kat_51/4544.html#2).

on alternatiivid? Kuidas kavatseb Eesti tulevikus vältida olukordi, kus Euroopa Liidu riigid ühinevad Venemaa-poolse Eesti-kriitikaga ja aitavad sellega kaasa Eesti marginaliseerumisele Euroopa Liidu kontekstis? Nii toetab ka käesolev uurimus seisukohti, mis väljendusid 2003.a. Riigikantselei Eurointegratsioonibüroo tellitud uurimuses Eesti suhtumisest ESDPsse (Kasekamp/Riim/Veebel 2003: 54-55). Nimelt, et Eesti peaks oma suhtumises CFSP/ESDPsse võtma eeskju pigem Soomelt kui Taanilt ja kõigiti toetama Euroopa Liidu ühise kaitsevõimekuse arendamist.

2. **Eesti peaks maksimaalselt ära kasutama kõiki Euroopa Liidu Venemaale suunatud programme** ja tegema nende raames omapoolseid algatusi. Eesti riik peaks rahaliselt toetama siinseid teadusasutusi ja kolmandat sektorit Euroopa Liidu egiidi all toimuva koostöö tegemiseks Venemaa partnerinstitutsioonidega.

Tõmbumine passiivsusesse ja lootmajäämine, et Euroopa Liit ja NATO kuidagi automaatselt lahendavad meie probleemid Venemaaga, oleks Eesti jaoks väga suur viga. Selle tulemuseks võib olla, et Euroopa Liidu, aga ka NATO ja USA suhetes Venemaaga kujunevad välja uued, Eesti jaoks negatiivsed traditsioonid.

Bibliograafia

Aalto 2003 = Pami Aalto. 'Revisiting the Security/Identity Puzzle in Russo-Estonian Relations'. Journal of Peace Research. Vol. 40. No. 5. 2003.

Baranovsky 1997 = Vladimir Baranovsky (ed.). 'Russia and Europe: the Emerging Security Agenda'. SIPRI, 1997.

Baranovsky 2002 = Vladimir Baranovsky. 'Russia's Attitudes towards the EU: Foreign and Security Policy Aspects'. FIIA Northern Dimension Project, 15, 2002.

Bengtsson 2004 = Rikard Bengtsson. 'The EU as a Security Policy Actor: Russian and US Perceptions'. SIIA Report, 36, 2004.

Haukkala 2000 = Hiski Haukkala. 'The Making of European Union's Common Strategy on Russia'. FIIA Working Papers 28, 2000.

Haukkala 2001 = Hiski Haukkala. 'Two Reluctant Regionalizers? The European Union and Russia in Europe's North'. FIIA Working Papers 32, 2001.

Haukkala 2002 = Hiski Haukkala. 'Kohti ulottuvuuksien unionia: Itälaajentumisen vaikutukset Pohjoiselle ulottuvuudelle'. UPI Raportti 2, 2002.

Haukkala 2004 = Hiski Haukkala. 'Putinille sopii terrorismin kansainvälistäminen'. Helsingin Sanomat, 03.09.2004.

Haukkala/Medvedev 2001 = Hiski Haukkala. Sergei Medvedev. 'The EU Common Strategy on Russia: Learning the Grammar of the CFSP'. FIIA Northern Dimension Project, 11, 2001.

Haukkala/Moshes 2004 = Hiski Haukkala. Arkady Moshes. 'Beyond "Big Bang": The Challenges of the EU's Neighborhood Policy in the East'. FIIA Report!9, 2004.

Kasekamp/Riim/Veebel 2003 = Andres Kasekamp. Toomas Riim. Viljar Veebel. 'Eesti koht ja valikud Euroopa Ühises Julgeoleku- ja Kaitsepoliitikas'. Uurimistö. Eesti Välispoliitika Instituut, 2003.

Khudoley/Lanko = Konstantin Khudoley. Dmitri Lanko. 'Russia, NATO Enlargement and the Baltic States'. Baltic Defence Review. No. 11. Vol. 1/2004.

Kononenko 2003 = Vadim Kononenko. 'From Ygoslavia to Iraq: Russia's Foreign Policy and the Effects of Multipolarity'. FIIA Working Papers 42, 2003.

Knudsen 1999 = Olav Knudsen (ed.). 'Stability and Security in the Baltic Sea Region'. Frank Cass. London, 1999.

Kramer 2003 = Mark Kramer. 'NATO, Baltic states and Russia: a Framework for Sustainable Enlargement'. International Affairs. Vol. 78. No. 4. 2003.

Lipman 2004a = Мария Липман. 'Джорджу Бушу нужна поддержка Владимира Путина'. ИА МиК, 17.05.2004.

Lipman 2004b = Мария Липман. 'Я переживаю за тебя'. Ведомости, 30.06.2004.

Malašenko/Trenin 2002 = Алексей Малашенко. Дмитрий Тренин. 'Время Юга. Россия в Чечне, Чечня в России'. Московский Центр Карнеги, 2002.

Moshes 2003 = Arkady Moshes (ed.). 'Rethinking the Respective Strategies of Russia and the European Union'. FIIA-Carnegie Moscow Center, 2003.

Mouritzen 1998 = Hans Mouritzen (ed.). 'Bordering Russia: Theory and Prospects for Europe's Baltic Rim'. Ashgate. Brookfield, 1998.

Postimees 2004a = 'Venemaa ähvardab NATO-t tuumaprogrammiga'. Postimees, 25.03.2004.

Postimees 2004b = 'Ivanov: Moskva peab Eestit ja Lätit ohuallikaks'. Postimees, 14.07.2004.

Postimees 2004c = 'Ivanov: Balti riikide liitumine ei tõstnud NATO julgeolekut'. Postimees, 16.08.2004.

Simonsen 2001 = Sven Gunnar Simonsen. 'Compatriot Games: Explaining the 'Diaspora Linkage' in Russia's Military Withdrawal from the Baltic States'. Europe-Asia Studies. Vol. 53. No. 5. 2001.

Trenin 1997 = Дмитрий Тренин. 'Балтийский шанс: страны Балтии в складывающейся Большой Европе'. Московский Центр Карнеги. 1997.

Trenin 2000 = Дмитрий Тренин. 'Россия и основные институты безопасности в Европе: вступая в XXI век'. Московский Центр Карнеги, 2000.

Trenin 2001 = Дмитрий Тренин. 'Конец Евразии: Россия на границе между геополитикой и глобализацией'. Московский Центр Карнеги. 2001.

Trenin 2003 = Дмитрий Тренин. 'Россииско-американские отношения: два года спустя после 11 сентября.' Московский Центр Карнеги. Брифинги, Том 5, Выпуск 8. 2003.

Ulrich 2004 = Marybeth P. Ulrich. 'Achieving Military Capabilities in the 'New NATO': Assessing Central Europe's New Allies'. Paper presented at the Fifth International CISS Conference. Salzburg, July 6-8, 2004 (publitseerimata).

Utkin 2002 = Анатолий Уткин. 'Вызов запада, ответ России'. Москва, 2002.

Voronov 2002 = Константин Воронов. 'Балтийская политика России: поиск стратегий'. Внешняя политика и безопасность современной России. Том III. Москва, 2002.

Wilhelmson 2004 = Julie Wilhelmson (ed.). 'Putin's Russia - Strategic Westernization?' NUPI Report, 2004.